

Egy két és fél évszázada nyughatatlan hős – Benyovszky Móric

Egy igazán fordulatos élet

Már a francia forradalmat megelőző évtizedben Európa-szerte ismert volt a felsőmagyarországi (ám már elszegényedett, sőt úgy is mondhatjuk, kisemmizett) mágnás neve. Aki szinte gyerekként lett katona, majd örökségét a rokonaitól erőszakos birtokfoglalással visszaszerezni megkísérlő törvénszegő, és akit ezért két hónapi börtönre ítélnék, ám ő inkább elszökik Magyarországról. Lengyel földön levő birtokaira menekül, majd önkéntes tisztként részt vesz a lengyelek akkori (1768-69-es, sikertelen) orosz-ellenes felkelésében. Sok tisztársával együtt elfogják, további kalandok után Tobolszk érintésével (1770 januárjában érnek oda) a cári birodalom legtávolabbi részére, Kamcsatkára, Bolsereck fegyencelepusülésre számúzik (ide 1770 végén jutnak el). Már a következő év tavaszán mintegy 60 társával együtt, szökést szervez. A *Szent Péter és Pál* nevű, eltulajdonított orosz hajón majd féléves bolyongás után 1771 szeptemberében a kínai Kantonba érkezik, ahol elkótyavetyéli az igen rozzant állapotba került hajót és felkeresi a Francia Királyság képviselőit: francia szolgálatba áll. 1772 januárjában kezdődő, ismét igen hosszú tengeri úton, Formosa és Madagaszkár mellett elhajózva, Afrikát megkerülve, 1772 júliusában érkezik Párizsba. Összeköttetései révén már az év végére sikerül megbízást és toborzó pénzt megfegyvereket és hajót kapni a tengerészeti minisztériumtól, hogy visszatérjen Madagaszkárra és ott a francia gyarmatosítás megvalósításába fogjanak. 1773 januárjától kezdve ő maga toborozza a résztvevőket, mivel az expedíció nem is állami, nem is katonai jellegű. 1774 februárjában szállnak partra Madagaszkár észak-keleti részén, az

Antongil öbölben, a Tingballe folyó torkolatánál. Telepüket a francia királyról Louisville-nek nevezi el. Az öntörvényű férfi szinte azonnal összeütközik a Bourbon-szigeten illetve Isle-de-France szigetén (ma Réunion és Mauritius) működő francia hatósággal, amelynek viszont volt legitimitása, egy „intendánsa” (és csak pár évvel később „kormányzója”), és ahol francia „állami” katonák osztagai is állomásoztak.

Benyovszky és társai a rendkívüli nehézségek, járványok ellenére életben maradtak, kapcsolatba is lépnek a környék lakosságának több csoportjával, ám sem valódi hasznot hozó kereskedelemmel, sem igazi katonai—politikai hódítással nem dicsekedhettek. Az évek során egyre morzsolódó, kicsiny és nyomorúságos, öntörvényűen dirigált telep ügyeinek kivizsgálására az említett „intendáns” Párizsból kér revizorokat, azok a távolság miatt is jó idő múlva meg is érkeznek, rendkívül kedvezőtlen jelentést állítanak össze, megtiltják a nagyobb mértékű tevékenységet, Benyovszkyt pedig „pihenésre” eltanácsolják a szigetről, úgyhogy 1776 szeptemberében vissza muszáj térnie Franciaországba.

Életének eseményei a következő években sem könnyen áttekinthetők. Mária Terézia megkegyelmez neki (az erőszakos birtokfoglalási ügyben), 1780 és 1781 között itthon tartózkodik, többek között Fiume nagy kikötővé fejlesztésére készít terveket. Kalandjait ekkor már Európa-szerte ismereték, sőt széltében olvashatták, így Magyarországon is. Amilyen váratlanul bukkan fel a Habsburg-monarchiában, olyan hirtelen jelenik meg ismét Párizsban. Ezt követően többszöri angliai tartózkodására is következtethetünk. 1782-ben nem kisebb személyiség, mint Franklin Benjámint ajánlólevelével érkezik az éppen függetlenségi háborúját (1776—1783) vívó Egyesült

Államokba. Hogy pontosan ki és miért finanszírozta ezeket az utakat – máig sem tudjuk. A „Madagaszkárra visszatérés” azonban mindig e tevékenység címlapján ott volt – és magának Benyovszkynak is valódi programja volt. 1783-tól kezdve változatos ötletekkel szervezne egy második madagaszkári utat. Előbb a francia, majd az angol királynak ajánlja fel a szigetet, amelyet egy katonai expedícióval hódítana meg. Ám terveit nem veszik komolyan és eléggé kifizetődőnek. 1784-ben ismét Amerikába, Baltimore-ba utazik, és főként ottani kereskedők pénzén felszerelik az *Intrepide* nevű hajót, amely az év október 24-én el is vitorlázik. Azonban Brazíliába (!) jutnak, ahol hónapokig javítják a hajót. Csak 1785 május 22-én kötnek ki a mai Mozambikban levő Sofala kikötőjében, és végül 1785 július 7-én szállnak partra Madagaszkáron, az előbbi táborhelytől jóval nyugatabbra, az Antagava öbölnél. Benyovszky ekkor már nyilvánvalóan a saját hasznára gyarmatosítana. Ám az első pillanatban kedvező körülmények (a bennszülöttek szívesen fogadják) hamar vészjóslóvá válnak. A hajó amerikai kapitánya csakhamar szó nélkül elvitorlázik: az expedíciósok minden utánpótlás nélküli foglyok lettek a szigeten. Benyovszky a francia áruraktárak és posta kirablásába fog. Nem késik a válasz. Isle-de France kormányzója egy csapatot küld ellene, mintegy 60 fővel. 1786 május 23-án (vagy egy-két nappal később) a Keleti foknál Benyovszky szembe száll velük, ám elesik. (Ekkor az ő serege már csupán két fehéremberből és 30 bennszülöttből állt.) Valahol ott is lett eltemetve az önmagáról elnevezett Mauritanie telep közelében. Többször keresték (a magyarok), ám eddig nem találták meg. (Egyébként éppen Benyovszky halála miatt a második expedícióról még az elsőhöz képest is igen kevés megbízható adatot ismerünk.)

Mit tanúsítanak a Benyovszky- emlékiratok és változataik?

Az eddig általam elmondottakból is feltűnhetett, hogy fontos életrajzi adatok hiányoztak. Pedig Benyovszky önéletleírása, franciául *Mémoires et voyages*, angolul *Memoirs and Travels* címmel már a kortársak előtt is ismert volt. 1790-ben Londonban (!) jelent meg először a francia kiadás, két kötetben, amelynek címe is azt állítja, hogy az „eredeti kéziratból” készült, amit Benyovszky maga írt. Az ugyancsak két kötetes angol kiadás is 1790-ben, Londonban látott napvilágot. Mindez úgy képzelhető el, hogy a francia kötet nyomdai munkálataival egyszerre készült az angol fordítás. A könyvek célja majdnem egyforma volt. Az előbbi a francia udvar számára akarta igazolni Benyovszky az első expedíciót, majd, újabb angol aspirációit tekintve logikusan: ugyanezt a reménybeli angol támogatók számára is hozzáférhetővé kívánta tenni. Az angliai érdeklődők között nem csupán a gyarmatosításban gyakorlatilag érdekeltek voltak: a kötet gondozóinak más művei tanúsítják, hogy akadtak a pusztán a fordultatos útleírásokat kedvelők is. (Bár Hyacinth de Magellan, aki a kiadás motorja volt, maga is tekintélyes összeget fektetett be Benyovszky második madagaszkári útjába.) Előfizetőket is gyűjtöttek. Egyébként a kiadás folyamata sem volt eseménytelen: tönkrement filológusok, az illusztrációkat, térképeket elpusztító tűzvész után végül is (évtizedekkel később) a kéziratok a *British Museum* könyvtárába kerültek.

1791-ben egy újabb francia kiadást jelentettek meg Párizsban, *Voyages et mémoires de Maurice-Auguste, comte de Benyowsky, magnat des royaumes d’Hongrie et de Pologne ...* címmel. A kiadó a londoni könyvet (és nem a Párizsban biztosan meglevő és más kéziratokat) használta.

Érdemes megemlíteni, hogy ekkor már „dúl” a nagy francia forradalom, ám mind Londonban, mind Párizsban mégis számítanak Benyovszky memoárjainak olvasóközönségére!

Már a londoni kiadás gondozója, William Nicholson foglalkozik azzal a kérdéssel: miben pontatlan, téves vagy egyenesen hihetetlen a szöveg. Ma is úgy gondoljuk, hogy Benyovszky első madagaszkári útjáról több hivatalos irat és készült, és nemcsak Benyovszkytól. Ezek alapján 1781 után (de még 1788 előtt, mivel a bárói és nem a grófi címet használja) Benyovszky egy igazoló jellegű változatot készített, amelyben a maga számára kedvezően írta át a madagaszkári tényeket és adatokat. Ennek támogatására írta le Madagaszkár előtti hányatott, ám kápráztató életútját is. Ez lett a későbbi könyvek szövegének alapja.

Az életrajz első kötete ifjúságát, szibériai száműzetését, szinte fél világgörüli hajóútját írta le. Ebben kiváló katona, kiváló hajós és szervező, szabadsághős és felfedező képében mutatja be magát. Az utókor kimutatta, hogy a délszibériai és kamcsatkai néprajzi leírásokat más, Párizsban (!) is nyomtatásban hozzáférhető forrásművekből merítette. A kamcsatkai fegyenctelepről, Bolsereckből hajóval menekülésnek az Aleutákra, Japánra, Formosára vonatkozó adatai sem saját tapasztalataiból származnak – bármilyen különösnek is tűnik ez: mások műveinek különböző részleteiből valók. Különös véletlen, hogy éppen erről, a lengyel síkságtól a Csendes-óceánig vezető száműzöttmenetről, majd a hajóút első szakaszáról más korabeli írásos források is ránk maradtak, amelyek jócskán eltérnek a Benyovszky által állítottokról.

A *Mémoires* madagaszkári része is tele van túlzásokkal, nagyításokkal, kitalált részekkel. Éppen Párizsban, ahol már évszázados volt a Madagaszkár iránti érdeklődés, Benyovszky könnyen hozzá

juthatott ilyen tárgyú iratokhoz, információkhoz. De Boynes miniszter-helyettes Benyovszkynak adott megbízó levelében maga is említi De Modave báró madagaszkári leírását (1768 és 1772 között, azaz csak pár évvel Benyovszky első útját megelőzve), amelynek célja ugyancsak a kolonializálás lehetőségeinek kipuhatólása volt. Persze, Madagaszkár nagy sziget, és ami az északi részek Benyovszky által megismert, elhanyagoltabb tájain volt látható – különbözik a sziget déli és középső részének akkori történelmétől, amely bizony ekkor már „királyságok” egymással való hadakozását, meg jólszervezett, a messzi vizekre kiható kalózkodást, valamint a nagyméretű rabszolga-kereskedelmet jelentette.

Ugyanezek a nem-igaz adatok olvashatók Benyovszky művének gyorsan és gombamódra szaporodó európai fordításaiban. (Ilyenek: 1790 Berlin, 1791 Lipcse és Tübingen, majd ugyancsak 1791-től egy másik német kiadás. Nem soroljuk itt fel a holland, svéd, 1797-től lengyel, 1808-ból a szlovák kiadványokat.) Főként német nyelven Benyovszky hamar irodalmi hőssé, drámai főszereplővé válik – mégpedig egyre inkább életének még romantikusabb, Madagaszkár előtti szakasza miatt. Ezekben Benyovszky valódi irodalmi hős, az elbeszéltek hitelességének mértéke pedig nem is érdekli az olvasót.

Magyarországon a magyarnak tartott gróf iránti érdeklődés előre kiszámítható volt. Először 1790-ben a *Magyar Kurir* hozta le életrajzát. Előfizetőket toboroznak az életrajz magyar nyelvű kiadásához. (Eredmény nélkül.) 1793-ban jelent meg a népies magyar irodalom máig élvezettel olvasható terméke: *Rontó Pálnak egy Magyar lovas Köz-Katonának és Gróf Benyovszky Móritznak életek’, Földön, Tengeren álmélgodásra méltó Történettyeinek, ’s véghez vitt Dolgaiknak Le-Írása, a’ mellyeket Hazánk Dámáinak kedvéért Versekbe foglalt Gróf Gvadányi József Magyar Lovas Generális. Rontó*

Pál alakja teljesen az író szüleménye (természetesen nyoma sincs Benyovszky irataiban), aki viszont azt állítja, hogy az ő ezredében szolgáló közvitéz volt. Gvadányi elmondja, hogy 1790-ben Nagyszombatban Benyovszky kilenc napig mesélte el neki kalandjait. Az író ezen kívül megemlíti a külföldi kiadásokat is, hozzá téve, hogy ő a német változat alapján dolgozott. Azért, ahol eszébe jutott, további részeket is hozzáköltött a történetekhez. Például azt, hogy amikor 1777-ben a trónörökös (a későbbi II. József császár) meglátogatja Párisban húgát, Mária Antoinette-et, értesülvén a nevezetes Benyovszky ottlétéről, találkozik vele, és ő eszközli ki a kegyelmet az erőszakos birtokfoglalási perben. Komolyan kell vennünk azt a megjegyzést is, hogy főként a nőolvasókra számított!

Egyébként Benyovszky nálunk mindmáig a regényírók kedvelt hőse maradt, eddig mintegy tíz művet írtak róla. A legnevezetesebb munka Jókai Móré. (Aki, családi történet szerint keresztnevét is miatta kapta.) 1888-91-ben négy kötetben jelent meg az ő tollából *Gróf Benyovszky Móricz életrajza, saját emlékiratai és útleírásai*. Jókai a *Memoirs and Travels* angol kiadásából dolgozott és hosszas kommentárokkal védte Benyovszky képtelennek tűnő állításait. (Minderről gazdag forrásanyagot gyűjtöttek össze Jókai műveinek kritikai kiadásában, annak 52-53. köteteiben.) A negyedik kötet az első madagaszkári expedícióról szóló beszámoló, vagyis nem egy élet- és út-leírás, mint ahogy az előző kötetekben volt. Jókai még az akkor fiatal földrajz- és későbbi néprajz-tudós Jankó Jánost is felkérte Benyovszky . Jankó is minden lehetséges módon védelmezi Benyovszky minden állítását.

Nem ez a munka szülte a kritikai megjegyzéseket, ám az a tény, hogy a nagyközönség elé került egy fantasztikus kalandtörténet – ezek

súlyát megnövelte. Csakugyan, az elmúlt 120 évben igen sok rövid, romantikus, mindent elhívó írás jelent meg Benyovszkyról (még lexikoncímzavakban is), és ezt több ízben is maró gúnnyal írott kritika fogadta. Mindmáig külön veszik egymástól a Benyovszky-hívőket és az őt egyszerűen Münchhausen báróhoz hasonlítókat. Még akkor is, ha valaki bármelyik ilyen vagy olyan csoporthoz akár csak tartozónak látszik, ő is megkapja a magát. Még jobbik eset, ha mellőzik, és nem képtelen vádakot vágnak a fejéhez! Ugyanakkor, minthogy végül is a Benyovszkyval foglalkozó magyarok száma nem túl nagy, az egyes táborokon belül van átjárás, sőt, a különböző táborokhoz tartozók hirtelen érdekszövetséget kötnek, olykor egészen furcsa rendezvényeken, kiadványokban tűnnek fel... Ugyanolyan, a magyar társadalmi lélektanra jellemző furorral, mint ahogy máig sem hallgattak el a „kettős honfoglalás”, vagy a „világosi fegyverletétel” (stb.) körüli viták.

Egy új start lehetősége Benyovszky szavahihetőségét illetően

2004-ben Budapesten megjelent egy csodaszép (és méregdrága) könyv: *Protocolle du Régiment des Volontaire de Benyowszky créé en 1772. – Benyovszky Móric madagaszkári jegyzőkönyve 1772-1776.* (Országos Széchényi Könyvtár – Magyar-Madagaszkári Baráti Társaság – Kossuth Kiadó). Ez egy korábban nyomtatásban meg nem jelent Benyovszky-összefoglalás az első madagaszkári expedícióról. Ennek a kéziratnak is kalandos története van. Már a 19. század végén tudtak arról a magyar kutatók, hogy a londoni *British Library* őriz kiadatlan Benyovszky-kéziratokat. Ezek közé tartozik az *Additional Ms. 18.844* számú, szépen tisztázott kézirat -- a *Protocolle...* amely noha naplószerű sorrendben számol be az eseményekről, mégsem

valódi, helyszíni, mindennapi feljegyzések sorozata, hanem, amint maga is mondja: „Emlékirat”. Néhányan (köztük magyar érdeklődők is) láthatták, ám ismereteikből nem sokat hasznosítottak. A Magyar-Madagaszkári Baráti Társaság és az Országos Széchényi Könyvtár kérelme alapján a *British Library* engedélyezte a kézirat magyarországi kiadását, és eljuttatta Budapestre a szükséges másolatot. A nagyalakú, 478 lapos mű közli a *Protocolle* teljes kéziratát, ennek francia átírását és magyar fordítását. Nem volt azonban szándéka szövegkritikai vagy tudományos kommentárokat közölni. Ezt a szakemberekre hagyta. Meglepetésre kiderült, hogy Jókai annak idején megjelent fordítása, noha nem ebből a kéziratból készült, mennyire pontos és használható.

A budapesti könyvkiadás a Széchényi Könyvtár akkori főigazgatója, Monok István, a Magyar-Madagaszkári Társaság elnöke, G. Németh György, valamint a Kossuth Könyvkiadó vezetője, Kocsis András Sándor jóvoltából be is következett, élénk hazai és nemzetközi érdeklődést váltva ki.

Rövid bevezetés után 1772 decemberétől 1776 szeptemberéig terjednek a voltaképpen, naplószerűen leírt feljegyzések, ám ezután több mint 40, mindkét oldalra írott (azaz több mint 80 folio-lapnyi) részen beszámolók, összesítések, dokumentumok következnek. Mind ezek válogatása, megfogalmazása, mind az egész *Protocolle* adatai is önkényesek, megbízhatatlanok —ám léteznek, és egy fokkal közelebb állnak a valósághoz, mint a *Mémoires* szövege. A legismertebb ilyen példa Benyovszky „hadseregének” felsorolása. A *Mémoires* 1129 + 1882 + 1088 + 12 = 4113 főt említ. A *Protocolle*-ban még 49 + 50 + 46 + 4 fő, összesen 147 fő szerepel. Ez talán már hihető, ámbár az összeadás nem stimmel!

Noha a *Protocolle* csak az első madagaszkári expedíció éveit tükrözi, mégis érdemes legalábbis átfutni, mi az, ami biztosan hazugság Benyovszky teljes, általa kiformált önéletrajzában.

Nem 1741-ben, hanem évekkel később, valószínűleg 1746-ban született. (Sajnos, még legújabb, egyébként megbízható lexikonaink is a hamis évszámot ismétlik. És általában többé-kevésbé mentegetik Benyovszky lódtításait, vagy nem beszélnek erről a kérdéstről.) Apja nem volt tábornok, csak ezredes. Ő maga gróf csak évtizedekkel később lett. A valódi születési adatok ismeretében korai németországi katonáskodása, hollandiai és angliai útja, tengerészeti tanulmányai elesnek. A lengyel felkelés nevezetes csatáiban vezető szerepét mások nem említik. Hihetetlen az elfogott lengyel tisztek körében szőtt összeesküvés, meg az, hogy ekkor Benyovszky egy, a társadalmi egyenlőséget szorgalmazó manifesztumot készített volna. Benyovszky a száműzetésbe vezető útról megszökve aligha jutott el Szent-Pétervárig. Az viszont igaz, hogy Kamcsatkába elszállítják őket, majd onnan társaival hajón elmenekülnek. Ám a kormányzó lányának szerelme és velük elszökése kitalálás. Népleírásai másoktól származnak. A hajóút során tett felfedezések zöme mégcsak tévedés sem lehet: kitalálás. Homályos kantoni tevékenysége, kétes Formosán tett „látogatása”, nyilván túlzás Isle-de-France-on a „kormányzónál” vendégeskedése. Az edződő olvasó már azt sem hiszi, hogy már ekkor is (igaz, csak két napig) Madagaszkár földjére tette volna a lábát.

Nincs itt terünk a madagaszkári gyarmatosítás általa adott beszámolójának részletes kritizálása. Ebben egy kisszerű és nyomorúságos tevékenység grandiózussá tételét láthatjuk. A népekről való beszámolók vagy semmitmondók, vagy mások írásaiból is származhatnak. Mindezt még indokolja, hogy emlékirata révén újból

pénzt kér az udvartól, ezért nagyít. Ám olyan hiteltelen részek is vannak a jegyzőkönyvben, amelyek biztosan nem vetnek túl jó fényt rá. A *Protocolle* is közli például végeláthatatlan szónoklatait. Végül még egy „alkotmányszerű szerződés” szövegét is mellékli. Ez is utólagos spekuláció lehet – és a bennszülöttek amúgy sem értettek volna ebből egy kukkot sem! És Benyovszky koronájának legszebb gyémántja is hamis! Ugyanis soha senki nem választotta őt Madagaszkár királyává. Leginkább ez az ötlete jelzi, hogy a különben nagy és nehezen bejárható sziget sokrétű életéről, ekkori politikai forrongásairól nem sok fogalma volt. Ugyanakkor a *Protocolle* mégis jobban tükrözi a valóságot, mint az eddig közismertté vált szövegek, és éppen a későbbi *Memoires* szövegével összevetve lehetővé teszi, hogy az expedíció valódi történetéhez közelebb jussunk.

Mínt hogy életének későbbi szakaszairól nem szól a *Mémoires*-ban, így nem „kaphatjuk rajta” későbbi hazugságokon, ám a két madagaszkári út között eltelt évek tele vannak homállyal. Fegyverkereskedelem, katonák és tengerészek toborzása, sőt rabszolgák szállítása ebbe csakúgy belefér – mint oly sok kortársa esetében. A gyarmatosítók előtt még mindig Cortez és Pizarro maroknyi serege lebegett, amelyek – a vasmarkú vezérek irányításával – aranyhegyekre bukkantak és évszázadokig folytatódó uralkodásuk kezdődött így. Ez magyarázza, hogy Benyovszky csakugyan vissza akart jutni Madagaszkárra és ott terveinek megvalósulására látott is valaminő lehetőséget.

A Benyovszky-kultusz ma

A francia forradalom előtti évtizedek során számtalan színes egyéniség bukkant fel Európában, főként éppen Párizsban – köztük feltalálók, katonák, kalandorok. Nemcsak az *ancien régime*, hanem az egész világ átalakulóban volt ekkor. Benyovszky csakugyan tudott a lengyelek szabadságtörekvéseiről, a cári elnyomásról, Madagaszkár meghódításának terveiről, az ottani törzsfőnökök „királlyá” válási folyamatairól, a rabszolgakereskedésről, az amerikai függetlenségi háborúról. Bátor, sőt vakmerő ember volt, aki végül is kibírta a hosszú tengeri utakat, trópusi betegségeket, nélkülözéseket. Jó szervező és igen szigorú parancsnok volt. Egyszersmind nyilván megnyerő ember, aki értett az európaiak nyelvén. Sokoldalú, tettekész, állandóan tervekkel foglalkozó férfi, aki azonban mégsem tudta megvalósítani álmait, hirtelen változtatta meg, csoportosította át elgondolásait. Családjával, környezetével is önző módon bánt. Negyven éves korában hunyt el, távoli pontján a világnak és gyakorlatilag máig sem akadt kalandjainak túlszárnyalója.

Mindez elég is ahhoz, hogy máig megőrizték hírnevét, azt iránta való érdeklődést.

Elég a világhálóra tekinteni, hogy lássuk, ma is milyen széles körű ez az érdeklődés. 1975-ben „csehszlovák—magyar” filmsorozat készült róla, amit azóta is gyakran megismételnek. (Nálunk is.) 1996-ban Cséke Zsolt „Benyovszky Móric és a malgasok földje” címmel színes magyar ismeretterjesztő filmsorozatot készített. 2009-ben a Szegedi Szabadtéri Játékokon táncban mutatták be életútját. A lengyelek ma is szabadsághősként említik. A szlovákok egyre inkább szlováknak, sőt a mindmáig legismertebb szlováknak tartják. Ezt viszont dühödt kommentárokkal kíséri például a *Kuruc.info*. A *Magyar-Madagaszkári Baráti Társaság* (lásd: www.benyovsky.hu) az utóbbi évtizedben

sokrétű tevékenységet folytatott, még a politikailag most is instabil szigetországban is: utcanevet, szobrot, emléktáblát avattak. (Ezt biztonsági okokból az ottani főnök ágya alatt tartják, mások meg lefestettek vagy szlovák kommentárokkal festették át.) Madagaszkári emléktúrát, konferenciákat szerveztek, jubileumokat ünnepelnek. A magyar televízióban időről--időre láthatók a Madagaszkárról szóló filmek. Megfestették Benyovszky portréját (amely az 1790-es angol kiadás címlapján látható metszet nyomán terjedt el Európa-szerte). (Azért még magyar lexikon is nemrég közölt erre egyáltalán nem hasonlító, ki tudja, honnan szedett arcképet.) 2006-ban a kiotói egyezmény aláírása érdekében „Megújuló energiával Benyovszky Móric nyomában” című konferenciát tartottak. A blikkfangos című rendezvényen még Benyovszky-kutatók is felléptek. A verbói szülőházban pizzéria működött. A *National Geographic* is közölt cikkeket Benyovszkyról.

Mindez természetes, csak azt sajnáljuk, hogy például a Magyar Vikipédia továbbra is pontatlan adatokat, sőt egyenesen badarságokat terjeszt. Pedig a *Protocolle ...*2004-es budapesti kiadása, meg az egyetlen magyar Madagaszkár-kutató történész, Lugosi Győző dolgozatai és végre könyvalakban is megjelent disszertációja biztos kiindulópontot adnának a valódi érdeklődőnek. Sajnos, Sík Endre egykor népszerű könyve, a *Fekete-Afrika története* első kötete (1964) a hagyományos, téves Benyovszky-értékelést ismételte.

Mínthogy mostanában Magyarországon elsősorban a „madagaszkári” Benyovszky iránt érdeklődnek, és a hírek szerint ott a politikai zűrzavar ellenére is tevékenykednek a magyar grófot tisztelők -- talán érdemes volna végre egy róla szóló hihető könyvet megjelentetni. Amelynek szerzője nem is gyűlöli, nem is isteníti hőstét.

A maga korában Benyovszky nem érezte ellentmondásosnak a maga helyzetét. Az, hogy összeköttetésekkel ugyan rendelkező, ám maga vagyontalan -- sokmindenhez értő, ám igazán semmit sem tanult ember, aki a világ végén keresi boldogulását. Autokrata, ellentmondás nem tűrő ember, aki a mások jogairól és szabadságáról deklarációkat fogalmaz, ám, maga a pompát várná el és a legkisebb, „rangjának” nem megfelelő viselkedést megtorlandó sértésnek vesz. Valamilyen módon vadidegen emberekkel is kapcsolatot tud teremteni (persze, tolmácsok közvetítésével), ám arra nem is gondol, hogy trópusi környezetét pontosabban leírja. Betegségéről folytonos (ám mégsem tüzetes) beszámolót ad, ám voltaképpen nem tudjuk meg, milyen szobában lakott, mit ettek, hogyan öltözködtek ő és csapata. Műveltségét valószínűleg utazásai közben inkább felszedte, mint megtanulta. Egy ilyen, körvonalazhatóan, ám mégsem könnyen megérthetően sokoldalú emberről az utókor kritikus elméi ma sem tudnak egyértelmű véleményt kialakítani, életműve értékéről könnyen döntenek. Erre sok példát idézhetnénk, és a Benyovszky-kutatók közti torzalkodásoknak is alighanem ez az igazi oka.

Az még egyszerű dolog, hogy Benyovszky nem nyilatkozik „etnikus” hovatartozásáról. „Magyar és lengyel nemességét” viszont mindig említi, ám ez a társadalmi rangja. Felesége cipszer polgárlány volt. Kora ifjúkorától megszokhatta, hogy sokan sokféle nyelven beszélnek. Ami „erkölcsi” megítélését illeti, nem is olyan régen a *Szabad Nép* újságírójából, és az itthoni *Irodalmi Újság* szerkesztőjéből 1957 után Párizsban Nagy Imre életrajzíróvá fejlődött Molnár Miklós egy 1989-es tanulmányában így fogalmazott: *Héros ou imposteur? Un aventurier au XVIIIe siècle* – vagyis Benyovszky vagy „hős”, vagy „csaló” – de mindenképpen „kalandor”.

Azt hiszem, ma az ítékezés helyett végre inkább azzal kellene törődnünk: mit is tett valójában?

Egyébként Dosztojevszkij világhírű regényében (*A félkegyelmű*) Miskin herceg a hazudós, képzelgő Ivolgin tábornokkal beszélget, aki sokadszor elmondja neki Napoleonnal való sosemvolt találkozásait, bizalmas beszélgetéseit. Egyszer Napoleon kétségbe esik, hogy őt senki sem szereti. A sátrában „titokban ott levő” Ivolgin zokogva ezt mondja: „Írjon, írjon leveket Josephine császárnőnek!” Napoleon nyomban leült, és megírta a levelet. – Nagyon helyesen tette – mondta a herceg a fantaszta Ivolginnak – hogy Napoleont rossz gondolatai közepette jó érzésre vezette.

Utólagos megjegyzés

A korábbi, ide tartozó szakirodalmat említi a *Protocolle...* 2004-es budapesti kiadása. Az azóta megjelent műveket a 2011. szeptember 30-án rendezett konferencia előadói említették. Ehhez időzítve jelent meg a *BBC History* 2011. október (I. évfolyam, 7. szám) 80-87. lapjain „A két és fél évszázada nyughatatlan hős Benyovszky Móric” c. írásom, a szakirodalomra csak közvetett módon hivatkozva. Viszont szép, színes illusztrációkkal.

A konferencián elmondtam, ha lesz új, javított kiadás a *Protocolle...* szövegéből, ebben kijavítanánk a fordítás néhány pontatlanságát, az utószó pár tévedését (ezek közül többre Lugossy Győző igen határozott módon hívta fel a közvélemény figyelmét) és feltüntetnénk az utóbbi évek új Benyovszky-kiadványait.

A legfontosabb az lenne, ha végre értelmeznénk Benyovszky szövegeit. Például a *Protocolle...*-ban több emberjogi beszéd, valóságos „társadalmi szerződés” szövege olvasható. Számunkra most már nem az az érdekes, csakugyan elmondta-e ezt a szöveget a gróf? Annál érdekesebb, milyen társadalmi szerződést képvisel (azaz: javasol) – pár évvel a nagy francia forradalom előtt, amikor csak Párizsban szó szerint százával készítettek ilyen tervezeteket. És azt is biztosra vehetjük, itt sem teljesen „őszinte” a szöveg: Benyovszky nem a maga nézeteit fejti ki, hanem egy „elfogadható”, a francia királyi udvar számára is támogatható (= az új madagaszkári utat pénzelő) nézetet. És itt megállapíthatjuk – bármilyen fiatal is volt „kalandjai” előtt vagy elején -- a magyar, lengyel, orosz társadalmak szerkezetéről azonban voltak benyomásai. Sőt, ez a három, egymáshoz egyszerre hasonlító és nagyon eltérő modell igen jó „elméleti” háttérrel ad ilyen következtetésekhez. Lehet, sőt valószínű, hogy franciaországi, angliai, amerikai tapasztalatai módosították állam- és társadalomelméletét. Persze, a *Protocolle...* megfogalmazásakor ezek a tapasztalok még nem szűrődtek le benne.